

„... a művelődésért hőszirovel buzogtak”

A KŐVÁGÓÖRSI EVANGÉLIKUS ALGIMNÁZIUM TÖRTÉNETE (1841–1873)

P. Miklós Tamás

Összefoglaló:

A tanulmány a magyarországi polgári fejlődés kezdetén, azaz a reformkor idején történő hazai iskolaalapítások, azon belül is az evangélikus iskolaügy történetébe nyújt bepillantást. Kővágóörs mezőváros 1841-ben létrehozott és 1873-ig működő algimnáziumának emlékét ma már csak egykori épülete őrzi. A tanulmányban feltárt iskolatörténet bizonyítja a reformkori vidéki evangélikus értelmiség térben regionális, de célkitűzésében egyetemes oktatási/művelődésfejlesztői tenni akarását és áldozatvállalását. Utal azokra a feszültségekre is, amely az iskolalétrehozók túlfűtött lelkesedése, az egyházi és helyi társadalmi és gazdasági erő korlátjai és a modernizálódó hazai oktatási struktúrafejlés elvárásai között alakultak ki. Egyúttal a hazai oktatástörténet fejlődéstörténetébe ágyazott intézménytörténet emléket állít a nemzeti haladás korai iskolateremtőinek.

Kulcsszavak: iskolatörténet, evangélikus oktatásügy, Kővágóörs, intézménytörténet, helytörténet

Abstract:

The study provides an insight into the history of the initial period of civic development in Hungary, namely into the founding of Hungarian schools during the reform era, including the Lutheran school affairs. The memory of Kővágóörs high school, established in 1841 and operating until 1873, is now preserved only by its former building. The school history proves the willingness and sacrifice of the rural Lutheran intelligentsia in the reform period to make an educational / cultural development which idea was spatially regional, but universal in its objective. This study also explores the tensions that developed between the overheated enthusiasm of the school's founders, the constraints of ecclesiastical and local social and economic power, and the expectations of modernizing educational structure. At the same time, the institutional history embedded in the development history of Hungarian educational history commemorates the early school founders of national progress.

Keywords: school history, Lutheran education, Kővágóörs, institutional history, local history

Prolóógus

A 19. században az európai és a magyar iskolaügy új korszaka kezdődött. Míg az előző évszázad nagyobb részében az állam az oktatásügyet az egyházak belügyének, a vallásfelekezetek közötti küzdelem részének tekintette, a 19. századra végbemenő társadalmi és gazdasági változások „nemzeti” üggyé tették azt. Az oktatási lehetőségek kiterjesztésére és a műveltség megszerzésére irányuló társadalmi igény radikális állami iskolareformokhoz s ennek révén az egyház és az iskolaügy szétválásához vezetett. A 19. század folyamán az oktatási rendszer szereplőinek, az iskolafenntartóknak állami minőségkritériummal, fokozott elvárásokkal kellett szembesülniük. Amennyiben az alapítványi és vallásfelekezeti iskolák nem tudtak vagy nem akartak az állam egyre szigorodó kritériumrendszerének megfelelni, elvesztették az érvényes bizonyítvány kiadásához való jogukat, s végül kénytelenek voltak beszüntetni működésüket.¹

Egy ilyen történetről olvashatunk a következőkben. Konkrétan egy közel kétezres lélekszámú vidéki mezőváros kisgimnáziumának alapításáról, működéséről, megszűnéséről. Arról, hogy a reformkori lelkesedésből létrehozott alsó középfokú oktatási intézmény működése miként (nem) illeszkedett a 19. század derekán az Entwurf által alakított új oktatási modellbe, s a modernizáció következményei végül milyen törvényszerű végkifejlethez vezettek.

Tanulmányomban a hazai iskolatörténeti adattárakból, topológiákból kimaradt kővágóörsi algimnázium történetének feltárására vállalkozom, emlékeztetve a „*hazafiság, vallás, tudomány*” hármas nemzetboldogító jelszó szellemében tevékenykedő lokálpatriótákra. Azokra a 19. századi, reformkori helyi vidéki értelmiségiekre, település- és egyházirányítókra, akik gazdasági lehetőségeiket nem mérlegelve tettek erőfeszítéseket a magyar oktatás és művelődés fejlesztésére, és értek el, igaz, csak időlegesen, eredményeket. Tanárookra, akik iskolájukat megpróbálták életben tartani a változást generáló iskolareformok közepette is. Iskolatörténetünk egy olyan heroikus küzdelem összegzése, amely a történetek után is hatással volt a lassan hanyatló mezőváros lakóinak közösségi tudatára, és a mai napig tovább él „a gimnáziumot működtető dicső múltra” emlékezésben.

„*Ha az utas Tapolcza és Csobánc felől igyekszik a Balaton felé a bácsi hegygerincről, egy bájos keretű völgymedence szélén megpillantja Kővágóörs né-*

¹ Lásd bővebben: Horváth Márton (1988): *A magyar nevelés története*. 1. kötet. Tankönyvkiadó, Budapest. 109–331.; Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla (1999): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest. 321–356.; Albert B. Gábor (2011): *A nevelés történeti és elméleti alapjai*, Kaposvári Egyetem, Kaposvár. 72–75.; Koudela Pál (2014): Protestant Education behind Policy: The History of the Lutheran Collegium in Eperjes, Austria-Hungary in the 19th Century. *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies* 6(2): 103–121.

pes községét. A két templom között egy várszem magas, emeletes épület köti le a szemlélő figyelmét. Csak kevesen tudják, hogy ez egykor evangélikus algimnázium volt, mint néhány táblabíró s nemzetes úr lelkesedése s néhány szegény hitközség népe emelt a kultúra és nemzeti haladás csarnokául.” Egy évszázada vetette papírra Fenyves Ede „Az álmodozók”-ról, vagyis Kővágóörs jeles iskolaalapítójáról írt emlékező sorait.² Akkorra az algimnázium már az enyészeté, alapítói is elhaltak, s bár volt tanulói még emlékezhettek az oskolára, néhány évtized múlva már minden a feledés homályába merült.

1. kép: A kővágóörsi templomok és a kisgimnázium épülete az 1920-as években.
(Képeslap részlete: Hangya, 6456.)

Egy Balaton-felvidéki kisnemesi falu: Kővágóörs a 19. század közepén

Kővágóörs a Balaton-felvidék csodálatosan szép kistájának, a Káli-mendencének majdnem a középpontjában fekszik. Körülötte koraközépkori falvak templomromjai és jó néhány tovább élő kisközség található ma is. Oklevél 1221-ben említi Örsöt, és a település a 16. századi török hódítás idején kialakuló balatoni határvidék szélén sem néptelenedett el.³ Fejlődése a törökök kiűzése után, az 1720-as évektől indul meg, ami népességre gyarapodásában mérhető. 1770-ben már 91 nemes és 122 nem nemes család, összesen 962 fő, a II. József király által elrendelt első magyarországi

² Fenyves Ede (1921): Az álmodozók. *Harangszó*, december 11. 405.

³ Kővágóörs történetéről lásd bővebben: P. Miklós Tamás (2015): Adalékok Kővágóörs történetéhez. *Villa Filip*, 25. sz. 8–17.

népszámlálás (1784–1787) idején már 1279 fő lakta.⁴ A hazai közigazgatási statisztika úttörője, Fényes Elek 1851-ben megjelent könyvében Kővágóörs lakosai számát már 1899 főben adta meg. Vallási megoszlásuk szerint 860 fő evangélikus, 840 fő római katolikus, 50 református és 149 zsidó élt itt a század közepén.⁵

A magyar reformkorban – a 19. század második negyedében – vármegyei jelentőségű hely volt a település. Itt működtette hivatalát az egykori Vicispán utcában lévő nemesi kúriájában Kerkápoly István,⁶ aki 1834-től Zala vármegye másod-, majd első alispánja, egy időben országgyűlési követé volt. Közéleti tevékenységének és hivatalának köszönhetően Kővágóörs másfél évtizeden át volt alispáni székhely, mezőváros, ahol szolgabírói hivatal, majd négyosztályos gimnázium és több fiskális (ügyvéd) is működött. A helyben lakó Czigány Károly földbirtokos, ügyvéd, író – Jókai Mór távoli barátja – később így emlékezik a reformkori településre: „*Kővágó-Örs nemesi compossoratus. A Bach-világban m.-város. Most jóra való falu, 2000 magyar protestáns és katolikus lakossal, kik közt mintegy 200 izraelita [...] Kővágó-Örs – a 40-es nagy időkben, – mikor a hírneves Kerkápoly első alispán itt lakott: »nyele« volt ám nemcsak a járásnak, de jócskán Zalamegyének is, mert az alispáni ház gyűlhelye volt boldogult Csányi, Csertán, Deák, Osterhuber, (utódaik Tarányiak), Csúzy, Inkey, Bogyay, Batthyány, Puthyany, Mezriczky stb. veterán nagyjainknak. Így persze melegágya sok-sok korszerű nagy eszméknek. Lakhelye volt három-négy ügyvédnek, két-három szolgabírónak, ugyanannyi esküdt hitestársnak – komissariusnak és pandúroknak.*”⁷

Mint a fentiekből kitűnik, Kővágóörs 19. századi hírnevét a tekintélyes, megyei hivatalt betöltő Kerkápolyi Istvánnak, gazdasági fejlődését pedig a tóparti fülöpi révnek köszönhette, amely kulcsfontosságú szerepet játszott a Balaton délperti településeivel való árucserében. A révhajókon átszállított somogyi gabona fő elosztó piaca a 19. század első felében Kővágóörs lett. Regionális kereskedelmi központtá válásában jelentős szerepet

⁴ Danyi Dezső – Dávid Zoltán (1960): *Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787)*. Statisztikai Kiadó, Budapest. 256–264.

⁵ Fényes Elek (1851): *Magyarország geographiai szótára, melyben...* Pest. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-geografiai-szotara-feny-es-telek-BABC3/o-BC856/kovago-ors-BC954/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNV-SI6IFsiTkZPX0xFWF9MZxhpa29ub2tfQkFCQzMiXX0sICJxdWVveSI6ICJLX-HUwMTUxdlx1MDBIMWdcdTAwZjMifQ> (letöltés dátuma: 2020. 04. 26.).

⁶ Kerkápoly István (1789–1848) 1828–1834-ig a balatonfüredi és tapolcai járások főszolgabírója, majd Zala vármegye másodalispánja, 1837 és 1848 között első alispánja, 1830-ban és 1843-ban Zala megye országgyűlési követé volt. Varga Béla (1998): *Veszprém megyei életrajzi lexikon*. Veszprém Megyei Önkormányzat Közgyűlése, Veszprém. 265.

⁷ Czigány Károly (1886): Kővágó-Örs és vidéke. In: uo: *A lélek naplója*. Petőfi nyomda, Veszprém. 347.; 349.

játszott az a kb. 70 zsidó család is, akik 1788-ban hitközséget alapítottak, majd zsinagógát építettek.

Vallási sokszínűség

Kővágóörs lakói a 19. század közepén naggyobb részben evangélikus vallásúak voltak. A valamivel kisebb létszámú katolikus hívők mellett jelentős volt az izraelita vallásúak száma is. A helyi evangélikus gyülekezet lélekszáma 1836-ban 852 főt, 1854-ben 807 főt számlált.⁸ 1875-ben a 345 lakóházzal és 1751 lakossal bíró településen már csak 646 protestáns élt 869 katolikus és 236 izraelita mellett,⁹ míg a század végén, 1896-ban 674 fő evangélikus és 55 református mellett 1109 római katolikust és 233 izraelita vallásút számoltak össze.¹⁰ Az adatok Kővágóörs lakói számának 19. századi gyarapodása mellett a kezdetben többségi evangélikus hívők számának csökkenő és a katolikus vallású lakosok számának növekvő tendenciáját mutatják.

Kisiskolák Kővágóörsön

A 18–19. században a lakosság döntő többségét adó parasztság nagyobb része írástudatlan volt, kultúráját és ismereteit a hagyományos szóbeliség útján szerezte. E századokban alakulnak ki és terjednek el az egyes vallási felekezetek iskolái, amelyek majd a kiegyezést követő polgári korszak alsófokú oktatási rendszerének intézményhálózatába integrálódnak. A 19. század közepén a Káli-medence 10 településén egy időben 21 (!) felekezeti kisiskolában tanulhattak a gyerekek.¹¹ Kővágóörsön ebben az időszakban három alapfokú iskola, valamint az itt tárgyalt algimnázium működött.

⁸ Közli: Halász Imre (1985): A Káli-medence falvainak oktatásügyéhez. In: *A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei*, 17. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém. 784.

⁹ *Karsay Sándornak, a dunántúli evangélikus egyházkerület superintendensének egyházlátogatása Kővágóörsön, 1875. szeptember 12-én.* [A továbbiakban: Karsay Sándor (1875).] Egyházlátogatási jegyzőkönyvek és okmányok Zala megyében. A Kővágó-Eörsi ágost. hitv. evang. gyülekezetnek I. statisztikai állása. <https://medit.lutheran.hu/site/konyv/3784#book/11> (letöltés dátuma: 2020. 04. 26.).

¹⁰ Czuppon Sándor (1897): *A kővágó-örsi ág. Hitv. Evang. Gyülekezet ünnepe...* Gyurácz Ferenc úrnak 1896. június hó 16-án tartott püspöki látogatása alkalmával. Keszthely. [s. n.] 13–14.

¹¹ Lásd erről bővebben: Halász Imre (1875): i. m. 771–788.

Katolikus népiskola. A katolikus kisiskolák elsősorban a plébániák mellett jöttek létre, és Kővágóörsön már az 1740-es évek elejétől alapfokú iskolai oktatás folyt. Az 1745-ös canonica visitatio (egyházlátogatás) jegyzőkönyve már megemlíti a falu tanítóját is.¹² Tártyalt időszakunkban, egy 1851-ben készült kimutatás szerint, Kővágóörsön a 187 fő iskoláskorúból 83 fő járt katolikus iskolába.¹³

Evangélikus iskola. A kővágóörsi evangélikus kisiskola épülete 1850-ben a tanító számára biztosított két szobából, egy konyhából, egy tágas oskolateremből és az udvaron gazdasági épületekből állt. 1847-ben 90-100, 1854-ben 105, 1875-ben 114 (51 fiú, 63 leány) tanulója volt az evangélikus kisiskolának.¹⁴ Rendes tanítója 1829-től 1848-ig Mátis Samu, majd Eősze Zsigmond, 1849-től 1873 májusáig Cséry Sándor.¹⁵ A kisszámú kővágóörsi református népesség gyermekei a közeli köveskáli református iskolába jártak tanulni.

Zsidó iskola. 1851-ben két színvonalas képzést nyújtó izraelita magániskola is működött Kővágóörsön 1-1 osztállyal. Ekkor a településen 56 zsidó gyermek (6–13 éves) élt, akik közül 28-an jártak az előbbi két magániskolába. Kraus V. kiváló képzettséggel és többéves gyakorlattal rendelkező tanárként szállást, kosztot és 16 forintot kapott havonta a hitközségtől. A helyi zsidó közösség súlyát mutatja, hogy 1852-ben nyilvános izraelita népiskolát hoztak létre Kővágóörsön, amelyben az elemi osztályon kívül már további 3 osztályban tanult a helyi és környékbeli 80 növendék.¹⁶

„Gymnasiumot” Kővágóörsre! – Az ötlet felmerülése (1839)

A Balaton-felvidék jómódú evangélikus köznemesei a reformkorban a távoli Sopron evangélikus iskoláiban taníttatták az elemi képzésből kikerült fiaikat. A nagy távolság, a városi élet drágasága és az iskolát befejezők vissza nem térése készítette arra a népes és gazdag kővágóörsi gyülekezet tagjait, hogy egy helyi felsőbb iskola létrehozását kezdeményezzék. A kő-

¹² Mészáros István (1981): *Az iskolaügy története Magyarországon. 996–1777.* Akadémia Kiadó, Budapest. 424.

¹³ Halász Imre (1981): Zala megye katolikus népiskoláinak és tanítóinak helyzete a Bach-korszak első éveiben. In: *Zalai Gyűjtemény, 16.* Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg. 110.

¹⁴ Az 1850. február 18-án kelt felmérést közli Halász Imre (1985): i. m. 783–784. A későbbi adatokat lásd: Karsay Sándor (1875).

¹⁵ Cséry Sándor tanító és felesége, Ács Mária Vilma nevű leányának keresztaja a kővágóörsi evangélikus kisgimnáziumban tanító Gyurácz Ferenc lett. Payr Sándor (1931): *Gyurácz Ferenc életrajza (1841–1925).*, Dunántúli Evangélikus Egyházkerületi Lelkész Egyesület, Sopron. 101.

¹⁶ Halász Imre (1983): Zala megye izraelita iskolái a Bach-korszak első éveiben. In: *Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásából 1982–1983.* Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg. 231.

vágóörsi Diskay, Mezriczky, Sághevár, Czigány¹⁷ és a szepezdi Nagy család tagjai szeme előtt – a jeles egyháztörténeti író, Payr Sándor szerint – a nemeskéri, a vadosfai vagy a sárszentlőrinci kisgimnáziumok példája lehetett.¹⁸ Az új felsőbb iskola felállításával nemcsak egyházuk dicsőségét, hanem a környék fejlődését is elő akarták mozdítani. Felmerültek magyarosító gondolatok is. Mint megfogalmazták, „*az idegen ajaku polgár gyermekeknek a nemzeti nyelv könnyebb megtanulására kevesebb költséggel új alkalom nyujtassék...*”¹⁹ A kezdeményezők közül 1839. július 3-án Nagy Sándor terjesztette elő a Kapolcson tartott evangélikus egyházmegyei gyűlésen a „*megyénkbe bekebelezett kővágóörsi tehetős, népes és nemes ecclesiában felállítandó grammatikális*” iskoláról szóló indítványát. Javaslatát kitörő örömmel fogadták, s az általános lelkesedés közepette Antal Ignác kővágóörsi birtokos az „*oskolaépítés czéljára*” házhelyet is felajánlott.²⁰

A lehetőséget a kisgimnázium alapítására a protestánsok számára adott teljes tanügyi autonómia (1790/91. 26. tc.) biztosította. Ez alapján a protestáns tanügyi igazgatásnak szabad keze volt az iskolák létrehozásában és tananyagaik összeállításában. Esetünkben konkrétan a Zalai Ágostai hitvallású Evangélikus Egyházmegye megyei gyűlését kellett meggyőzni a kővágóörsi kisgimnázium, más elnevezéssel latin iskola szükségességéről.²¹ Ennek megvalósítására és működtetésére Diskay Lajos és Mezriczky Péter kővágóörsi ügyvédek, valamint Lájpczig János kapolcsi és Ács János dörgicsei lelkészek is külön-külön részletes tervet dolgoztak ki. Ezekben gondoltak egy új oktatási épület felépítésére, valamint az iskolafenntartás anyagi hátterének megteremtésére is. A lelkes iskolakezdeményezőket az akkori nagy tekintélyű kővágóörsi lelkész-esperes, akadémiai tag Horváth Zsigmond²² figyelmeztette a működtetés várható nehéz-

¹⁷ Idősebb Czigány Károly (1800–1885) dörgicsei, majd kővágóörsi földbirtokosról van szó, akinek fia, a helytörténeti irodalomból jól ismert Czigány Károly (1832–1893) a kővágóörsi algimnáziumban végezte az alsó gimnáziumi osztályokat.

¹⁸ Payr Sándor (1931): i. m. 88.

¹⁹ *Nemzeti Ujság*, 1840. szeptember 9. 1.

²⁰ *A zalai ág. hitvall. evang. egyházmegye múltja és az egyházmegyei gyülekezetek története*. Tapolca. 1909. 13. és 8. Kővágóörs tekintélyét erősíthette az is, hogy 1838-ban evangélikus egyházkerületi gyűlés színhelye volt. A továbbiakban: *A zalai ág.* (1909).

²¹ Az 1830–40-es években az evangélikus gimnáziumok többsége a Schedius Lajos pesti egyetem esztétikatanára által írt és 1806-ban nyomtatásban kiadott „*Systema rei scholasticae...*” átfogó tanrendszere alapján működött. E nem kötelező minta szerint a gimnázium ötosztályos (a kisgimnázium 3, a nagygimnázium 2 évfolyam) volt, iskolánként más-más tantervvel. Lásd erről bővebben: Horváth Márton (1988): *A magyar nevelés története*. 1. kötet. Tankönyvkiadó, Budapest. 282–310.

²² Horváth Zsigmond (1782–1845) evangélikus lelkész, esperes, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt. 1824-től haláláig Kővágóörsön szolgált. 1828-tól a zalavidéki evangélikus esperesség jegyzője, 1831-ben Zala vármegyei táblabíró, 1837-től zalavidéki esperes lett. A Magyar Tudományos Akadémia 1833. november 15-én választotta meg levelező tagjának. Kővágóörsön hunyt el 1845. október 17-én. Erdős Márton (1845): Második gyászír a Balatonpartról. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*,

ségeire. Mindezek ellenére az 1840. évi egyházmegyei gyűlésen – főleg Mezriczky Péter aktivitásának köszönhetően²³ – „*elvégeztetett s meghatározatott, hogy Kővágóórsön Zalavidéki ev. esperességi grammatikai iskola, Kern Vilmos keszthelyi uradalmi főingenieur úr rajzai szerint építtetnék, mihelyt a 4.000 forint készpénzben együtt leend*”.²⁴

A pénzügyi alapok megteremtése és elapadása

A kővágóórsi algimnázium létrehozása a lelkes segítők mellett is egyedül Mezriczky Péter (1799–1884) kővágóórsi ügyvéd, táblabíró érdeme. A környékbeli uradalmak ügyészeként tevékenykedő, több nyelven beszélő, művelt, író és verselgető Mezriczky Deák Ferencnek iskolatársa és barátja volt. Tehetős földbirtokosként számos hazafias ügy támogatója, evangélikus vallásúként egyháza helyi, majd megyei világi tisztségviselője. Az ő szenvedélyes lelkesedése és kitartása nélkül hamvában holt ötletként enyészett volna el a kezdetben nagy lelkesedést kiváltó kővágóórsi iskolaalapítás.²⁵

A már említett 1840. évi egyházmegyei határozat meghozatala után a „*minden közdolognak lelkes barátja, a merész, tüzes Mezriczky Péter ügyvéd [...] áll a dolog élére*”, aki rövidesen 2500 forint iskolaépítési alapítványról tett jelentést, és sikerült megnyernie gr. Esterházy Károly Tolna vármegyei főispán támogatását is, aki az épülethez 15 ezer téglát és ugyanannyi cserépszindelyt adományozott. „*Mezriczky jön, megy, agitál s mindenkit megsarcol, akit útjában talál. Kezdi a kicsinyeken, végzi a nagyokon.*” Mezriczky tekintetes úr nem restelli puttonyos emberével végigkollektálni (boradományt gyűjteni) a szőlőhegyet sem, „*s cseppen, csurran, megtelik az épület alatt lévő pince értékes nedűvel*”.²⁶

Mezriczky megbízott iskolaépítési gondnokként egyházmegyei körütra megy, és reméli, hogy „*a keblebeli gyülekezeteknél, mind a haza egyéb tehetős és közjóért buzgó nemeslelkű polgárinál szíves pártfogásra, hathatós gyámolításra fog találni*”.²⁷ Horváth Zsigmond esperes – kételyeit félretéve – 1840 nyarán az evangélikus egyház tekintélyes tagjaival, Zsivóra György és Székács József pesti lelkészekkel levelezve igyekezett a felső

november 23. 1123–1124.

²³ Mezriczky Péter hihetetlen algimnázium-létesítői ügybuzgalmáról még halála után fél évszázaddal is megemlékeztek. Kározy Pál (1935): A mi nagyjaink. Mezriczky Péter. *Harangszó*, december 8. 413.

²⁴ *A zalai ág.* (1909): 14.

²⁵ Mezriczky Péter életrajzát lásd: P. Miklós Tamás (2014): „Vidékünk nestora”: Mezriczky Péter (1799–1884). Egy kővágóórsi nemes rendhagyó életrajza. *Villa Filip*, 24. sz. 8–11.

²⁶ Fenyves Ede (1921): i. m. 404.

²⁷ *Jelenkor*, 1840. szeptember 5. 285.

körök, köztük József nádor neje, a protestáns vallású Mária Dorottya főhercegnő támogatását megnyerni. Sikertelenül! Végül is az egyházmegyei iskolaépítési mozgalmat sem az evangélikus egyházkerület, sem az egyetemes egyház, sem a református hittestvérek – egy fő kivételével – nem támogatták anyagilag.²⁸

A számos egyéni adományozó közül kiemelkedik gr. Buttler János 2500,²⁹ Jankovich Antal és István 300, a pesti zsidó hitközség 300 forintnyi, a már említett gr. Esterházy Károly építőanyag-, vagy éppen Kerkápolyi István Zala megyei elsőispán öt éven át folyósított évi 10 akó fülöpi boradománya.³⁰ Összességében a kővágóörsi algimnázium épülete – mint utóbb Mezriczky írja – mintegy 60–70 evangélikus, római katolikus és zsidó vallású „jöttévolók összekéregedett adakozásaiból” épült meg.³¹ Azonban a lelkesedés a nehézségek láttán sokakban elapadt.³² A nézeteltérések miatt Mezriczky Péter 1843-ban keserű szájjal lemond iskolaépítészeti felügyelői tisztéről is. Benyújtott számadása szerint a felépült és adósságmentes algimnázium épületen kívül annak alapítványában már 16 535 forint 56 kr. készpénz és a pincében 153 akó bor volt!³³

Igen ám, de e jelentős összeg nagyobb része önként vállalt kötelezvényekből adódott, amelyeknek befizetése akadozott. 1847 októberében a munkáját folytató Mezriczky kb. 12 000 forintos alapítványi tőkéről számol be.³⁴ A kötelezvények évenkénti befizetései azonban az 1848/49-es forradalmat és szabadságharcot (valamint a nagy kolerajárványt) követő időszakban „elkallódtak”, azaz nagyrészt megszűntek. 1850 februárjában az iskolai alapítvány összegét egy korabeli jelentés már csak a kötelezvényekbe foglalt 4000 forintban, biztos alaptőkéjét 3500 forintban állapította meg.³⁵ Ebből, pontosabban az alapítványi tőke kamataiból kellett

²⁸ *A zalai ág.* (1909): 15–16.

²⁹ Gróf Buttler János (1773–1845) életútja regénybe illő. Buttler Döry Katalin grófnővel való házasságra kényszerítésének mendemondán alapuló történetét Mikszáth Kálmán írta meg a *Különös házasság* c. regényében. Bár a történetet az író igaznak vélte, de a valóság más volt. Ami ide tartozik, hogy a katolikus Buttler János gróf házasságának megromlása és gyermektelensége miatt válni akart, amelyet azonban az egyházi bíróság nem engedélyezett. Ezért Buttler végül áttért a református hitre, és vagyonából jelentős adományokat tett. A kővágóörsi evangélikus algimnázium támogatása mellett pl. a Ludovika Akadémia részére 126 ezer pengő forintot adományozott.

³⁰ *Jelenkor*, 1840. szeptember 5. 285., ill. 1841. március 31. 103.

³¹ Tiszti jelentés az esp. kővágó-örsi gymnasium állapotjáról. 1847. október 17. [A továbbiakban: Tiszti jelentés (1847).] In: *1847 Zalai Egyházmegye, superintendensi látogatás. Kővágóörs (Kővágó-Örs)*.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/Dunantuli_31/?pg=778&clayout=s (letöltés dátuma: 2020. 05. 05.).

³² Kővágó-Örs esperesi állomással... *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1843. június 24. 302.

³³ *A zalai ág.* (1909): 16.

³⁴ Tiszti jelentés (1847).

³⁵ Halász Imre (1985): i. m. 783.

fenntartani az épületet és működtetni az iskolát, amelynek legjelentősebb kiadása a tanári bér volt.

A kisgimnázium épületének felépítése (1841–1843)

Miközben a pénz (és némi bor) lassacskán csordogált, a lendület hevében megkezdődött az esperességi iskolaépület építése Kern Vilmos keszthelyi uradalmi főmérnök tervei alapján. Klutsek Jakab helybéli kőművesmester 1841. január végén kap megbízást, késő tavasszal kezdi az építést, és novemberre már tető alá hozza az épületet.³⁶ A téglát és a tetőzsindelyt gr. Esterházy Károly, a tetőfát Szabó János táblabíró ajándékozta, de még így is kb. 8000 forintos költséggel készül el az iskolaépület 1842 szeptemberére, teljesen 1843-ra.³⁷

2. kép: A kővágóörsi aligimnázium egykori épülete 1930 körül (Fotó: Payr, 1931: 87.)

A cseréppel fedett kétemeletes épület legalsó részében kettő, vasajtós bejáratú bolthelyiség került kialakításra, amelyekhez egy-egy szoba és

³⁶ 1841. január 30. *Kővágóörsi ágostai hitvallású evangélikus gyülekezet presbiteri és közgyűlési végzéseiről vezetett jegyzőkönyv. I. (1838–1893)*. Kővágóörsi Evangélikus Gyülekezet Könyvtára.

³⁷ Számított adat. Tiszti jelentés (1847). Lásd még: *Hírnök*, 1841. november 22. 1.

pince is tartozott. Itt volt még két másik, egyforma méretű pincehelyiség is. Az első emeleten volt az iskolaterem, a tanítólakás három szobája, egy konyhája és kamrája, valamint három egymástól elválasztott árnyékszék. A felső emeleten egy tágas terem, négy szoba, egy konyha és egy kamra kapott helyet.³⁸

A kisgimnáziumi oktatás megindulása (1841)

Az algimnázium épülete nagyrészt 1842 szeptemberére elkészült, az oktatás azonban már egy évvel korábban, 1841 szeptemberében megkezdődött az új kővágóörsi iskolában. Mivel Mezriczky 1840. őszi és 1841. tavaszi iskolalapítási hirdetőmányaire tanulói jelentkezések érkeztek, az oktatás iskolaépület felépülése előtti megindításáról döntöttek.³⁹ Mezriczky koncepciója a három évfolyamos – donatista, grammatista és szintaxista osztályokkal működő –, 3–4 tanítós iskola volt, és ezt próbálta a következő esztendőig kiépíteni.⁴⁰ 1841 nyarán sikerült professzornak megnyerni a bécsi akadémiai tanulmányaiból hazatérő Erdős Mártont, így a tanulók mellett már képzett tanára is lett az iskolának.⁴¹

Miután házat béreltek, Erdős Márton 1841. szeptember elején – Fábry Pál, a pesti Deák téri kisgimnázium volt tanára és rektora által kidolgozott iskolai tanterve és órarendje szerint – megkezdte az oktatást az újonnan alapított kővágóörsi kisgimnáziumban.⁴² Az 1841/42-es első tanév 13 diákkal indult, akiknek heti 28 tanórájuk volt, ebből 10 órában latin nyelv. A következő tanévben már az elkészült új iskolaépületben folytatódott a tanítás három osztályban, 19 tanulóval. 1844-ben, az egyházmegyei gyűlés jóváhagyásával az iskola pecsétje is elkészülhetett, amely a felkelő napot ábrázolta.⁴³

³⁸ Tiszti jelentés (1847). Az épület leírását 1850-ből lásd: Halász Imre (1985): i. m. 783.

³⁹ Mezriczky korabeli „iskolamarketingjéhez” kapcsolódik, hogy tudósításaiban az újonnan alakult kővágóörsi kisgimnáziumba messziről jelentkezett német ifjakat is említ, köztük a Bécs melletti Szent Veitből (ma Bécs egyik kerülete) érkező tanulót. *Hirnök*, 1841. november 22. 1.

⁴⁰ *A zalai ág.* (1909): 14.; *Hirnök*, 1840. szeptember 14. 2.

⁴¹ Erdős Márton 1841 szeptemberétől 1846 januárjáig volt a kővágóörsi kisgimnázium tanára s egyúttal segédlelkész, majd 1846. január 25-én a szentantalfai evangélikus gyülekezet rendes lelkészévé avatták. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1846. április 26. 406.

⁴² *A zalai ág.* (1909): 15.

⁴³ A pecsét körirata a „*zalai esperességi gymnázium pecsétje*” volt. Zala-vidéki ev. esperesség gyűlése. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1844. szeptember 14. 886.

Iskolatípus-mizéria a neoabszolutizmus éveiben

Az első, egységesítésre törekvő állami iskolaügyi szabálykönyv, az 1777-ben kiadott „*Ratio Educationis...*” királyi rendelkezés szerint a hazai egyházi iskolák rendszerében a kisgimnázium három osztályát követő poétika- és retorikaosztályokkal együtt állt össze az ötosztályos nagygimnázium.⁴⁴ A kővágóörsi kisgimnáziumot a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület legkisebb egyházmegyéje, a zalai, háromosztályos kisgimnáziumként hozta létre 1841-ben.

A magyar szabadságharc elbukása után, 1849 ősztől a bécsi császári minisztérium rendelkezett a hazai iskolák felett. A Leo Thun vallás- és közoktatásügyi miniszter által az osztrák örökös tartományokban már bevezetett középszintű oktatást modernizáló rendeletét (közismert néven: Entwurf) 1849 októberében Magyarországra is kiterjesztette. Az Entwurf hazai bevezetése az iskolahálózat nagymértékű átrendeződését generálta. Többek között létrehozta az egységesen szervezett 4 osztályú algimnáziumot és a rá épülő négy osztállyal a 8 osztályos teljes gimnáziumot. Pontosán meghatározta a tanárok számát az egyes iskolatípusokban, így az algimnáziumban a tanító igazgatón kívül további 5 tanárt írt elő. Az Entwurf szabályozta a nyilvános és a magángimnáziumok működését és jogait is. Az előbbieket a minden rendeleti előírást teljesítő oktatási intézmények lettek, és csak ezek adhattak ki államilag érvényes érettségi bizonyítványokat stb. Az Entwurf rendelkezéseinek fokozatos érvényesítése jelentős anyagi terhet rótt az egyházi iskolafenntartókra. Következményeként az 1850-es években számos alapítványi iskola szűnt meg, vagy vált gimnáziumból algimnáziummá, illetve alakult át fő- vagy alreáliskolává.⁴⁵

A rendelet nyomán vált 1849-ben a kővágóörsi kisgimnázium is automatikusan algimnáziummá. Az 1850–51-es tanévben még érvényes bizonyítványokat adhatott ki, de mivel az előírt mértékű iskolafenntartási pénzalapról és megemelt tanári létszámról nem számolt be, a következő tanévtől az 1851. augusztus 4-én kiadott bécsi kormányrendelet – több más evangélikus intézménnyel együtt – magániskolává minősítette.⁴⁶ Vagyis 1851 szeptemberétől az iskola kiadott bizonyítványait érvénytelennek tekintették, tanulói pedig valamelyik nyilvános gimnáziumban vizsgázva szerezhettek bizonyítványt.

⁴⁴ Mészáros István (1988): *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 50–76.

⁴⁵ Uo. 78–82.; lásd: Koudela Pál (2020) Rombauer Emil, a Brassói Főreáliskola első igazgatója. *Korunk*. 31(1): 79–83.

⁴⁶ A kővágóörsi algimnázium mellett a soproni, a kőszegi, a győri, a csurgói és a pápai evangélikus és református oktatási intézmények bizonyítványait is érvénytelenítették. *Katolikus Néplap*, 1851. augusztus 21. 271.

Az átalakuló iskolarendszerben a kővágóörsi iskola tanulói gyorsan elfogytak, a tanítás megszakításokkal folyt az 1850-es évek első felében. Az Entwurfhoz való alkalmazkodás és az anyagi erő hiánya oda vezetett, hogy 1856 augusztusában a közoktatási minisztérium rendeletileg megtiltotta a kővágóörsi algimnáziumnak a gimnázium elnevezés használatát is.⁴⁷ Az új tanévet 1856 szeptemberében a Szepezden tartott egyházmegyei gyűlés határozata szerint már alreáliskolában kezdték meg Kővágóörsön. „*A volt kővágó-örsi algymnasium, a nemzeti szükségnek és haladásnak inkább megfelelő, alreáltanodává alakítottát át*” – adta hírül a *Vasárnapi Ujság* is.⁴⁸ Mit jelentett ez?

A reáliskola az Entwurf által bevezetett új, általánosan képző középszintű iskola volt. Az alreáliskolát 2, 3 vagy 4 osztályos képzési formaként lehetett megszervezni, és a 3 osztályos alreáliskolára épült a 3 évfolyamos főreáliskola. Az alreáliskola (más néven alreáltanoda) az iparos és kereskedőréteg képzésére, gyakorlatias jellegű polgári pályára készített fel.⁴⁹ Arról, hogy az iskolatípus-váltás miként hatott a kővágóörsi intézményre, kevés információnk van, valószínűleg sehogyan! 1857-ben a gimnázium alsó részében az elemi iskolások ideiglenes oktatása folyt a gyülekezeti iskolaépület rossz állapota miatt.⁵⁰ Az egyháztörténet szerint 1861-ig csak megszakításokkal folyt a tanítás, vagyis az alreáliskolai képzés valószínűleg el sem indult.⁵¹

Algimnázium upgrade (1863)

Az egyházmegye és kővágóörsi evangélikusok azonban a nehézségek ellenére sem hagyták veszni iskolájukat. Az uralkodó, Ferenc József 1860 októberében kiadott októberi diploma rendeletével lezárta korábbi önkényuralmi rendszerét, és részben visszatért az 1848 előtti politikai, közjogi struktúrához. 1861-ben magyar nemzeti szellemű oktatást célul kitűző új gimnáziumi tanterv lépett életbe, amely a gimnáziumi oktatás első, algimnáziumi tagozatában (I–IV. osztály) osztályonként egy – összes tan-

⁴⁷ *Pesti Napló*, 1856. augusztus 19. 1. Azt megelőzően, 1855. december 16-án a közoktatási minisztérium a kővágóörsi és több más gimnázium mibenlétéről kért felvilágosítást. Valószínűleg ezen tájékozódást követően hoztak döntést a gimnáziumi elnevezés megtiltásáról. Hajas Béla (1941): Lehr András, Petőfi lőrinci oktatója. *Evangélikus Népiszkola*, 8. sz. 185.

⁴⁸ Szabó Sándor (1856): Kővágó-örs. (Tanoda. Vallási türelem). *Vasárnapi Ujság*, november 30. 424.

⁴⁹ Mészáros István (1988): i. m. 80.

⁵⁰ 1857. március 22. *Kővágóörsi ágostai hitvallású evangélikus gyülekezet presbitéri és közgyűlési végzéseiről vezetett jegyzőkönyv. I. (1838–1893)*. Kővágóörsi Evangélikus Gyülekezet Könyvtára.

⁵¹ *A zalai ág.* (1909): 16.

tárgyat oktató – tanár alkalmazásáról rendelkezett.⁵² Vagyis a korábban elvárt 6 tanári státuszhoz képest kevesebb tanárral is lehetett működtetni egy algimnáziumot.

A volt kővágóörsi algimnázium/reáltanoda fenntartója is élt az új lehetőséggel. 1862. augusztus 24-én Zala megyei esperességi tanítói konferenciát szerveztek Kővágóörsre, ahol Eősze István⁵³ helyi lelkész és „iskolásznok” köszöntötte a megjelenteket „*az újólag felállítandó gymnasiumban*”.⁵⁴ Két nap múlva a kővágóörsi „*algymnasialis*” tanoda csőd – azaz üres, betöltetlen – tanári állást hirdetett meg 1. és 2. osztályt tanító tanári állásra.⁵⁵ Az oktatás valószínűleg csak 1862 őszén indult meg ismét, erre utal az 1864. februári nyilvános tanulói vizsgáról szóló tudósítás. Ekkor két különböző osztályt egy teremben egy tanár, Gally Tóbiás tanított.⁵⁶ Erről az időszakról kevés információval rendelkezünk. 1866 tavaszán egy balatonmelléki útirajzban említik meg a kővágóörsi evangélikusok szép és nagy gimnáziumi épületét, amelyben két osztályt tanít egy tanár.⁵⁷ A nyár végén több országos lap híradásából értesülünk arról, hogy a kővágóörsi algimnáziumban a tanítás szeptember első hetében kezdődött.⁵⁸

Iskolafelügyelet és iskolafelügyelők

A kővágóörsi algimnázium a Zalai Evangélikus Egyházmegye által létrehozott oktatási intézmény volt. Felügyelete az esperességi iskolafelügyelőség hatáskörébe tartozott, fontosabb kérdésekben az egyházmegyei gyűlés döntött. Az állandó felügyeletet a helyi iskolafelügyelő (tanodai felügyelő) látta el, illetve az iskolaigazgató, aki a mindenkori kővágóörsi lelkész volt. Az elszórtan megjelent híradásokból nemcsak az iskola tanárait, hanem részben a helyi felügyelők személyét is be tudjuk azonosítani.

Az algimnázium építésének megbízott építészeti felügyelője és gondnoka, mint már említettük, Mezriczky Péter volt, aki 1843-ban lemondott tiszteről. Beszámolóját a zalavidéki evangélikus egyházmegyei gyűlés 1844. júliusi gyűlésén tárgyalta, ahol megköszönték „*fáradhatatlan buzgó-*

⁵² Mészáros István (1988): i. m. 87.

⁵³ Eősze István (1824–1876) helyi születésű lelkész, esperes, aki a gimnázium első két osztályát Kővágóörsön végezte. 1847-ben szentelték lelkésszé, 1856 márciusától haláláig kővágóörsi lelkész volt. Trshtyenszky Gyula (1876): Eősze István esperes emléke. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, július 30. 990–992.

⁵⁴ Magyar Soma (1862): A zalamegyei esperességi „tanítói conferentia”. *Vasárnapi Ujság*, szeptember 21. 453.

⁵⁵ Csőd tanári állomásra. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1862. szeptember 7. 1173.

⁵⁶ G.: Kővágó-Örs. *Politikai Ujdonságok*, 1864. február 24. 90.

⁵⁷ A Balatonmelléke. *Sürgöny*, 1866. április 17.

⁵⁸ *Politikai Ujdonságok*, 1866. augusztus 29. 435.; *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1866. szeptember 2. 1121.

ságát”, s a belé vetett közbizalmat hangoztatva ismételten felkérték immár gimnáziumi felügyelőként az iskola szellemi és anyagi ügyeinek intézésére. Mezriczky a közóhajtásnak engedve vállalta a további munkát.⁵⁹ Mellette 1841. május 6-tól Antal Ignác kővágóörsi közbirtokos volt az esperesi gimnázium kurátora (felügyelője), akinek számadását 1845. június 5-én vizsgálta meg az egyházmegyei gyűlés.⁶⁰

Az 1846 márciusában kővágóörsi lelkésszé avatott Király Józsefet kérték fel az iskolaigazgatói posztra, később pedig felügyelőnek is.⁶¹ Haubner Máté szuperintendens 1847. októberi kővágóörsi püspöklátogatási jegyzőkönyvéből kiderül, hogy az algimnázium tanára ekkor Berecz Lajos, igazgatója Király József, felügyelője Mezriczky Péter volt.⁶² A rendelkezésemre álló forrásokból az alábbi tanodai felügyelőket, ellenőröket és igazgatókat tudtam beazonosítani a kővágóörsi algimnázium működési ideje alatt:

1840–1843; 1844–1847	Mezriczky Péter (építészeti felügyelő)
1841–1847	Antal Ignác (kurátor)
1844–1846?	Duchon József (gondnok, ellenőr)
1847–1855	Király József (igazgató)
1855–1862	Mezriczky Péter (felügyelő)
1862–1866	Bárány András (felügyelő)
1866–1873	Czigány Károly (pénztáros, felügyelő)
1867–1873	Eősze István (igazgató)
1868–1873	Pelargus János (ellenőr)

A kővágóörsi evangélikus algimnázium jeles tanárai

Az újonnan létrehozott oktatási intézmény első tanára 1841 ősztől Erdős Márton volt, akit 1846. január 22-én szentantalfai lelkésszé választottak meg. Helyére Berecz Lajos professzort kéri fel az algimnázium tanárává, aki ideiglenesen a lelkészi feladatokat is ellátta. Az oktatás egy tanárral folyt, hasonlóan a komáromi, a kőszegi és a sárszentlőrinci latin iskolákhoz, és anyagi gondok miatt később sem tudtak több tanárt egyszerre alkalmazni. Az 1846 júliusában tartott zalai evangélikus egyházmegyei gyűlés felhívására azonban – a tanári túlterheltség csökkentése és

⁵⁹ Zala-vidéki ev. esperesség gyűlése. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1844. szeptember 14. 886.

⁶⁰ 1845. június 5. *Kővágóörsi ágostai hitvallási evangélikus gyülekezet presbiteri és közgyűlési végzéseiről vezetett jegyzőkönyv. I. (1838–1893)*. Kővágóörsi Evangélikus Gyülekezet Könyvtára.

⁶¹ *Budapesti Híradó*, 1846. augusztus 16. 107.

⁶² Tiszti jelentés (1847).

a képzés színvonalának emelése érdekében – Király József kővágóörsi lelkész és Mezriczky Péter ügyvéd is néhány óra tanítást vállalt.⁶³ Mindezek ellenére a kővágóörsi algimnázium működése idején egytanerős intézmény maradt. 32 éves fennállása során tanárai a következők voltak:

1841–1846	Erdős Márton ⁶⁴
1846–1848	Berecz Lajos ⁶⁵
1846–1848	Mezriczky Péter (óraadó)
1847–1848	Király József ⁶⁶ (óraadó)
1848–1853	Czipott Rezső ⁶⁷
1852–1853	Ritter Vilmos
1853–1855	Görög Lajos ⁶⁸
1854–1855	Eősze Zsigmond ⁶⁹
1856–1858	Szabó Sándor
1858–1860	Fait Antal ⁷⁰
1863–1864	Gally Tóbiás ⁷¹
1864–1867	Kemény Károly ⁷²
1867–1868	Gyurácz Ferenc
1868–1870	Mód Lajos
1869–1873	Magyar József ⁷³

⁶³ *Budapesti Híradó*, 1846. augusztus 16. 107.

⁶⁴ Erdős Márton (1814–?) tanár, szentantalfai evangélikus lelkész 1846-tól 1855-ig.

⁶⁵ Berecz Lajos (1819–1897) tanár, 1848-tól beledi, majd kispéci, malomsoki és mérgesi evangélikus lelkész.

⁶⁶ Király József (1813–1855) lelkészt 1846. március 22-én iktatta be Lájpczig János zalai esperes a kővágóörsi gyülekezetbe. A latin, német, tót, francia, olasz, görög és héber nyelven értő Király szabadidejében fűvésztannal foglalkozott. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1846. április 26. 407., ill. 1847. október 16–17.; *Zalai Egyházmegye, superintendentensi látogatás*, i. m.

⁶⁷ Czipott Rezső (1825–1901) 1848. október 26-án lett felszentelve. Kővágóörsön tanárként és káplánként tevékenykedett 1853. április 25-ig. *Evangélikus Egyház és Iskolai Lapok*, 1901. június 13. 300.

⁶⁸ Görög Lajos (1828–1906) tanár, 1856-tól 1892-ig szentantalfai evangélikus lelkész.

⁶⁹ Eősze Zsigmond (1829–1872) Kővágóörsön született és tanult, majd iskoláit Sopronban és Bécsben végezte. 1853-tól evangélikus lelkész. 1854 elejétől 1855 elejéig volt a kővágóörsi algimnázium tanára és a helyi evangélikus gyülekezet segédlelkésze. Veszprémben, Kispécen, Téten is lelkészként szolgált, a győri evangélikus egyházmegye esperese volt 1870-től haláláig. *Protestáns egyházi és Iskolai Lapok*, 1872. február 3. 156–157.

⁷⁰ Faith Antal (?–?) 1858–1860-ig kővágóörsi segédlelkész is volt.

⁷¹ Gally Tóbiás (?–?) 1855–57-ig a szarvasi evangélikus főgimnázium helyettes tanára, 1863 novemberétől 1864-ig kővágóörsi algimnáziumi tanár.

⁷² Kemény Károly (1837–1895) tanár, műfordító, 1868-tól száki, 1880-tól komáromi evangélikus lelkész.

⁷³ Magyar József (1844–1921) tanár. 1873-tól 1910-ig Őrihódos evangélikus lelkésze.

Gyurácz Ferenc tanári működése

3. kép: A pályakezdő Gyurácz Ferenc tanár, 1867 körül.

(Fotó: Payr, 1931: 77.)

1867/68-ban Gyurácz Ferenc (1841–1925), a későbbi evangélikus püspök volt a kővágóörsi algimnázium tanára s „ragyogó napja és fényes csillaga”.⁷⁴ Gyurácz a hallei egyetem utolsó éves teológushallgatójaként, 1867 májusában kapott felkérést a kővágóörsi káplán-tanári állásra, majd szeptember elején a konkrét meghívó levél is eljutott hozzá. A kővágóörsi tanári katedrát 1867. szeptember 12-én történt lelkésszé avatása után, pályakezdőként foglalta el Kővágóörsön. Hogy milyen viszonyok fogadták itt, arról az ifjúkori naplójába írtakat idézzük: „Ha az ember a távolról tekint, egy magas emeletes alkotmány tűnik szemébe [...], s ha közelebb jön és betér, a műzsák fiatal lelkes csapatja helyett a lak főosztályait bérben birtokló családokkal találkozik, kiktől jobbra, balra utasítva, végre az emeletben egy szennyes cellába botlik be, melyben egy roskatag kerek asztal körül öt-hat bomló, düledező, mindegyik más divatból és helyről idetévedt szék támolyog s egy kiszolgált, ingadozó padka, ezeken hét-nyolcz jámbor fiú – ez a gymnasium.”⁷⁵ A kezdeti csalódás és a napi nehézségek ellenére a tanévet záró 1868. június végi vizsgák eredményével ő is és a gyülekezet is elégedett. Olyannyira, hogy fizetését Eöszte István esperes-lelkész és igazgató indítványára visszamenőleg megemelik. Bár több lelkészi és tanári állásajánlatot kap, szeptemberben mégis a „kőgazdag tartományban” folytatja tanári pályáját. A megkezdett tanévet azonban nem fejezi be, 1868. december

⁷⁴ Gyurácz Ferencről lásd: Benke László (1996): Gyurácz Ferenc a kővágóörsi algimnáziumban (1867–1868). In: uo. *Gyökerek ezek itt...* Révfülp. 16–21.; Szabó Géza (1991): Gyurácz Ferenc a kővágóörsi kőgimnázium káplán-tanára. *Megyei Pedagógiai Körkép*, 5. sz. 25–27.

⁷⁵ Közli: Payr Sándor (1931): i. m. 93.

végén már a tekintélyes múltú Beled település lelkésze.⁷⁶ Később, 1896-ban tekintélyes püspökként tér vissza pályakezdése színhelyére, s a hálás kővágóörsi evangélikus gyülekezet Gyurácz halála után négy évvel, 1929 júliusában díszes, egykori tanári és segédlelkészi tevékenységére emlékező márványtáblát avat az algimnázium épületének falán.⁷⁷

A tanulói létszám alakulása

Az iskolairatok hiányában igen hézagosak az adataink a tanulói létszámot illetően. 1843. február 7-én Erdős Márton kisgimnazistái nyilvános vizsgán számoltak be tudásukról. Ekkor mintegy 18 tanulója volt az iskolának, akik közül 7 fő volt helybeli (11 diák evangélikus, 1 fő katolikus és 5 fő volt izraelita vallású).⁷⁸ A kővágóörsi evangélikus egyházi levéltár 1945-ben részben megsemmisült. A maradék iskolairatok alapján összeállított tanulói névsorok szerint az algimnázium évenkénti tanulói létszáma az első évtizedben 8 és 24 fő között mozgott. A tárgyalt iskolastruktúra-változások idején a működés éveken át szünetelt, majd a tanulói létszám az 1862/63-as tanévtől az iskola 1873-as megszűnéséig 6 és 15 fő között alakult.⁷⁹

Az iskolai könyvtár

A zalai evangélikus egyházmegyei tanítók 1838-tól évenként megtartott értekezletéből egy „*olvasó-társaság*” (olvasóegylet) szerveződött 1844 nyarán, amelynek összegyűjtött könyvei, kiegészülve jótékony könyvadományokkal, képezték a kővágóörsi algimnázium könyvtárát.⁸⁰ Ennek létrehozásához Isó Pál katona őrmester 100 értékes kötetet ajándékozott.⁸¹ Egy 1856-ban megjelent híradásban említik az evangélikus lelkész által fenntartott és gyarapított, még 1843-ban alapított kővágóörsi iskolai

⁷⁶ Gyurácz kővágóörsi működéséről lásd részletesen a „Gyurácz káplán-tanár a kővágóörsi kisgimnáziumban 1867–68.” című fejezetet. Uo. 86–101.

⁷⁷ Posch Zsigmond (1929): Harangavatus, Gyurácz Ferenc emlékünnepe Kővágóörsön. *Harangszó*, augusztus 11. 249–250.

⁷⁸ Zala-esperességi iskola vizsgálatása. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1843. április 8. 167.

⁷⁹ Villányi Károly – Villányi Károlyné (1958): A Kővágóörsi Kollégium története. Kézirat. 1–2.

⁸⁰ Horváth Zsigmond: Végnilatkozat... *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1844. június 1. 526.; Zala-vidéki ev. esperesség gyűlése. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1844. szeptember 14. 886.

⁸¹ Zala-vidéki ev. esperesség gyűlése. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1844. szeptember 14. 886.

könyvtár működését.⁸² Néhány év múlva, 1861-ben a mezőváros egykor volt algimnáziumának sorsán tépelődő újságíró említi annak fogyatkozó könyvtárát is.⁸³ A következő évben Zala megyei esperességi tanítók kővágóörsi konferenciája határozza el, hogy a *Gyermekbarát* című lapot előfizeti, és „*eddigi holt könyvtárát életbeléptetni*” szándékozik.⁸⁴ Az algimnázium bezárása után e könyvtári állományt valószínűleg a helyi gyülekezet vehette át, amelynek a századfordulón értékes, 181 műből álló, 219 kötetet kitevő, katalógussal felszerelt könyvtára volt.⁸⁵

4. kép: A volt kővágóörsi algimnázium épülete 2019-ben. (Fotó: P. Miklós Tamás)

A kővágóörsi evangélikus algimnázium bezárása (1873)

Az iskolafenntartás magas költségei, az alacsony tanulói létszám, a csökkenő egyházi bevételek, valamint az 1868-as népoktatási törvény (38. tc.) által megkövetelt változtatások elmaradása miatt 1872-ben az egyházmegyei gyűlés – Eősze István kővágóörsi lelkész-esperes iskolaigazgató javaslatára – a kővágóörsi algimnázium megszüntetéséről döntött. Bója

⁸² Szabó Sándor (1856): Kővágó-örs. (Tanoda. Vallási türelem). *Vasárnapi Ujság*, november 30. 424.

⁸³ Kővágó-Eörs. *Politikai Ujdonságok*, 1861. szeptember 5. 573.

⁸⁴ Magyar Soma: A zalamegyei esperességi „tanítói conferentia”. *Vasárnapi Ujság*, 1862. szeptember 21. 453.

⁸⁵ A könyvtárt a helyi lelkész és a világi felügyelő felügyelte, a könyvtárosi feladatot pedig a kántortanító látta el. *A zalai ág* (1909): 53.

Gergely Zala megyei tanfelügyelő ugyan felvetette, hogy az algimnáziumot népnevelési célokat szolgáló polgári iskolává alakítsák át, de erre nem kerül sor.⁸⁶ 1872 novemberében már a helyi gyülekezettel ismertetik a megyei konzisztórium gyűlés határozatát, miszerint az egyházmegye az épületet népiskola és tanítólak céljára 2000 forintos áron eladja a kővágóörsi gyülekezetnek, amely vállalta, hogy olyan kéttanítós nyilvános evangélikus elemi népiskolát tart fenn, amelybe az egész egyházmegye területéről jelentkezhettek tanulók. Az iskolaátvételi szerződés elkészítésére és lebonyolítására bizottságot választottak Eősze István lelkész, Czigány Károly felügyelő és mások részvételével.⁸⁷ Az épületben 1873 ősztől már a helyi evangélikus elemi népiskola működött. A kővágóörsi gyülekezet az 1900-as évek fordulójára fizette ki az épület vételárának utolsó részletét, s azt követően jelentős felújítást és átalakítást végzett rajta. A kéttanerős iskolai oktatás helyiségei mellett bérlakásokat alakítottak ki benne...⁸⁸

A kővágóörsi algimnázium 32 évi működése a múlt ködébe vész. Múltidéző tanulmányom emlékezés a tetemes fáradtsággal, erőfeszítéssel és áldozattal létrehozott egykori kővágóörsi iskolára, alapítóira és működetőire, kiknek alkotásukért, mint Fenyves Ede írja, „*habár későn jön az, megilleti homlokotokat az elismerés örökzöld koszorúja!*”⁸⁹

86 Uo. 17.

87 A bizottság tagjai: Eősze István, Czigány Károly, Ságghvári Elek, Bakó István, Ács Dániel, Duchon József. 1872. november 10. *Kővágóörsi ágostai hitvallású evangélikus gyülekezet presbiteri és közgyűlési végzéseiről vezetett jegyzőkönyv. I. (1838–1893)*. Kővágóörsi Evangélikus Gyülekezet Könyvtára.

88 Sümegi István (1950): A kővágóörsi evangélikus egyházközség története 1900–1949-ig. Kézirat, Kővágóörs. 1.

89 Fenyves Ede (1921): i. m. 405.